

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ

**Робоча програма
для студентів спеціальності
073 "Менеджмент"
першого (бакалаврського) рівня**

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2017**

УДК 005.334(07.034)

Р 93

Затверджено на засіданні кафедри менеджменту.

Протокол № 2 від 14.09.2016 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладачі: В. О. Коюда

О. М. Костіна

Ризик-менеджмент : робоча програма для студентів спеціальності 073 "Менеджмент" першого (бакалаврського) рівня : [Електронне видання] / уклад. В. О. Коюда, О. М. Костіна. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. – 55 с.

Подано тематичний план навчальної дисципліни та її зміст за модулями й темами. Вміщено плани лекцій та практичних занять, роботи для закріплення знань (завдання для самостійної роботи, індивідуальне науково-дослідне завдання), професійні компетентності, якими повинен володіти студент після вивчення навчальної дисципліни.

Рекомендовано для студентів спеціальності 073 "Менеджмент" першого (бакалаврського) рівня.

УДК 005.334(07.034)

© Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, 2017

Вступ

Підприємницька діяльність в умовах розвитку ринкових відносин в Україні стала важливим фактором успіху підприємств незалежно від форм власності та сфери їх діяльності. Саме впровадження сучасних технологій або випуск нових товарів підприємством мають вирішальне значення для підвищення його конкурентоспроможності. Підприємство має можливість зайняти достойне місце на ринку тільки за умови ефективного управління його діяльністю. При цьому результативність діяльності прямо залежить від того, наскільки точно виконане оцінювання та експертиза ризику й адекватно визначені методи управління ним. Усі напрями підприємницької діяльності підприємництва пов'язані з невизначеністю і ризиком, а тому на першому плані для будь-якого підприємства стоїть проблема побудови ефективної системи управління ризиками. Вивчення ризику, характерного для діяльності конкретного підприємства, може допомогти знизити непередбачувані чи випадково виникаючі витрати, пов'язані з вибором однієї з можливих альтернатив під час прийняття управлінського рішення особою будь-якого рівня управління. Від успішності вирішення цього завдання залежать результати реалізації як окремого проекту підприємства, так і його програми функціонування та розвитку.

Навчальна дисципліна "Ризик-менеджмент" вивчає основи якісного та ефективного управління ризиками у діяльності суб'єкта господарювання. Завдяки вчасній ідентифікації підприємницьких ризиків і використанню методів управління ризиками для обґрунтування управлінських рішень, ризик-менеджмент закладає фундамент професійного та ефективного управління.

Навчальна дисципліна "Ризик-менеджмент" є вибірковою дисципліною навчального плану підготовки студентів освітнього рівня "бакалавр" за спеціальністю "Менеджмент"; отримані у результаті вивчення знання, уміння і навички є тими необхідними елементами, які складають фундамент підготовки менеджера. Вона є невід'ємною частиною економічних дисциплін, необхідних майбутнім керівникам підприємств незалежно від форми власності та організаційно-правової форми господарювання.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Галузь знань 07 "Управління та адміністрування"	За вибором
Змістових модулів – 2	Спеціальність 073 "Менеджмент"	Рік підготовки
		4-й
Загальна кількість годин – 180	Спеціальність 073 "Менеджмент"	Семестр
		7-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4; самостійної роботи студента – 6 – 7	Освітній рівень: перший (бакалаврський)	Лекції
		34 год
		Практичні, семінарські
		34 год
		Самостійна робота
		112 год
		Вид контролю
		залік

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи для денної форми навчання становить 60,7 %.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання цієї навчальної дисципліни є формування системи теоретичних знань і практичних умінь та навичок щодо використання теоретичних і методичних положень з питань організації та управління ризиками у діяльності на підприємствах будь-якої форми власності та організаційно-правової форми господарювання, а також конкретні методи щодо управління та координації процесом управління ризиками.

Для досягнення мети поставлені такі основні **завдання**:

засвоєння основних принципів обґрунтування різних видів управлінських рішень, методичних підходів до аналізу ризиків у діяльності підприємства та управління ними;

оволодіння навичками самостійного здійснення аналізу, ідентифікації та оцінювання ризику на основі діагностики (аналіз – оцінка – прогноз), результатів дослідження та їх осмислення в умовах мінливості середовища підприємства з використанням сучасних технологій та програмно-математичних комплексів.

Об'єктом навчальної дисципліни є діяльність суб'єкта господарювання у мінливому конкурентному середовищі, що вміщує розроблення, прийняття та реалізацію управлінських рішень.

Предметом навчальної дисципліни є теоретично-прикладні, організаційно-методичні, організаційно-економічні та інші підходи щодо управління ризиками у діяльності підприємства на основі обґрунтованого інструментарію.

Пререквізити: вивчення цієї навчальної дисципліни студент розпочинає, прослухавши такі навчальні дисципліни, як: "Макроекономіка", "Мікроекономіка", "Економіка підприємства", "Менеджмент", "Економічний аналіз", "Оптимізаційні методи та моделі", "Економетрика", "Статистика".

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

сутність ризику та необхідність його врахування в сучасних умовах розвитку економіки України та світу;

основні поняття теорії ризику: управління ризиком, процес управління ризиком;

етапи управління ризиками;

структуру управління ризиками;

основні положення ризик-менеджменту;

стратегії ризик-менеджмент;

тактику ризик-менеджменту;

функції ризик-менеджменту,

ризик-менеджмент як систему управління;

підсистеми ризик-менеджменту;

одиницю управління ризиком;

класифікацію ризиків;

види збитків, що спричиняють ризики;

процес управління ризиками;

етапи процесу управління ризиками;

оцінювання та вимірювання ризику;

методи оцінювання ризику;

кількісні методи оцінювання ризику з використанням економіко-математичних методів;

методи теорії математичних ігор;

статистичні методи;

методи математичного програмування;

якісні методи оцінювання ризиків;
експертні методи оцінювання ризиків;
особливості використання методів оцінювання економічних ризиків;
визначення та застосування прийомів та засобів зменшення рівня невизначеності;

визначення та застосування прийомів та засобів зменшення рівня ризиків;

емпіричний арсенал управління ризиками;

засоби реагування на ризик;

способи управління ризиками;

засоби вирішення ризиків;

засоби та прийоми впливу на ризик;

управління ризиком як підсистеми управління підприємством;

основні підходи до управління ризиком;

джерела створення інформаційної бази для управління ризиком;

складові системи управління ризиками;

ВМІТИ:

осмислювати класифікації ризиків підприємства;

виділяти фази ризикової ситуації та визначати поведінку менеджера на кожній з них;

виокремлювати ризики, що впливають на конкретне управлінське рішення;

формувати інформаційну базу для розроблення програми управління ризиками;

розробляти стратегію й тактику ризик-менеджменту підприємства;

формувати систему ризиків підприємства;

визначати етапи процесу управління ризиками на підприємстві;

вибирати методи оцінювання ризиків конкретного проекту чи програми підприємства;

обґрунтовувати управлінські рішення на основі кількісного та якісного оцінювання ризиків реалізації проектів чи програми підприємства;

визначати та застосовувати прийоми та засоби зменшення рівня невизначеності та рівня впливу ризиків на діяльність підприємства;

обґрунтовувати способи та методи управління ризиками;

моделювати різні ризикові ситуації з формування та впровадження проектів підприємства;

обирати з відповідних джерел інформацію для розроблення й реалізації проектів підприємства;

аналізувати та оцінювати навколишнє середовище конкретного підприємства щодо впровадження конкретних проектів на підприємстві;

здійснювати відбір проектів та формувати програму перспективної діяльності підприємства;

враховувати фактор ризику під час розроблення бізнес-плану підприємства, проектів, програм тощо;

збирати основну та допоміжну інформацію, яка дозволяє приймати управлінське рішення щодо ефективного управління ризиками;

розробляти комплекс конкретних заходів щодо зниження ризиків;

визначити галузь ризиків та джерела і природу їх виникнення;

вимірювати конкретний вид ризику;

знати способи, методи та підходи щодо обґрунтування оптимальних рішень, пов'язаних з ризиками у діяльності підприємства;

розробляти конкретні плани та виконувати розрахунки можливих збитків чи втрат у діяльності підприємства;

обґрунтовувати способи управління ризиками щодо ефективного їх вирішення.

У процесі викладання навчальної дисципліни основна увага приділяється оволодінню студентами професійною компетентністю, що наведена в табл. 2.1.

Структуру складових професійних компетентностей та їх формування відповідно до Національної рамки кваліфікацій України наведено в додатку А.

Таблиця 2.1

**Професійна компетентність, яку отримують студенти
після вивчення навчальної дисципліни**

Назва компетентності	Складові компетентності
1	2
	Визначати ключові аспекти виникнення ризиків у діяльності підприємства
	Визначати джерела й природу виникнення та прояву ризиків у внутрішньому середовищі підприємства під впливом конкурентного агресивного середовища
	Виокремлювати потрібного набору ризиків згідно з класифікацією та метою аналізу – оцінювання та прогнозування впливу ризикових ситуацій на діяльність підприємства

1	2
Обґрунтування рішень щодо управління ризиками (УР) у діяльності підприємства і адаптування теоретичних, методичних та організаційних підходів щодо діагностики системи УР з використанням економіко-математичних методів та моделей оптимізації рішень	Проводити відбір пріоритетних ризиків щодо їх виникнення, аналіз впливу невизначеності на якість прийняття управлінських рішень
	Відбирати та формувати базу даних для проведення оцінювання ризиків функціонування та розвитку підприємства
	Проводити оцінювання ризикових ситуацій за обраними показниками і вимірювати розмір втрат у діяльності підприємства
	Формувати мету і завдання управління ризиками діяльності підприємства з урахуванням особливостей та рівня впливу окремих ризиків
	Обґрунтовувати рекомендації та пропозиції щодо удосконалення процесу управління ризиками підприємства у мінливому середовищі
	Аналізувати на основі критичного підходу до існуючої системи управління ризиками конкретного суб'єкта господарювання з урахуванням впливу факторів зовнішнього середовища
	Адаптувати обґрунтовані варіанти управління ризиками на основі стратегії розвитку підприємства
	Ідентифікувати підприємницькі ризики у діяльності підприємства
	Визначати технологію для оброблення і систематизації та аналізу впливу ризиків на основі сучасних технологій
	Визначати найбільш ефективні методи управління ризиками у виробничо-організаційних сфері діяльності підприємства
	Використовувати потенційні методи управління ризиками для обґрунтування управлінських рішень
	Формувати програму управління ризиками та обґрунтування напрямів зниження ступеня ризику в діяльності підприємства
	Обґрунтовувати управлінські рішення якісного та ефективного управління ризиками у діяльності суб'єкта господарювання

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи ризик-менеджменту

Тема 1. Економічна сутність та характеристика ризиків

1.1. Поняття ризику, сутність та характеристика.

Економічна сутність, поняття ризиків та їх класифікація. Сутність ризику в діяльності підприємства. Ознаки ризиків. Ризик та невизначеність. Основа управління ризиками у діяльності підприємства.

1.2. Ризики за видами діяльності підприємства та їх особливості.

Види ризиків у діяльності підприємства. Фактори негативних подій. Внутрішні фактори та їх характеристика. Зовнішні фактори та рівень їх впливу на події.

1.3. Карта ризиків та її побудова для підприємства та структурних підрозділів.

Карти ризиків щодо оцінювання ситуації та прийняття управлінського рішення. Матриця "ймовірність – втрати" як один з варіантів побудови карти ризиків. Побудова карти ризиків для підприємства, підрозділу чи проекту.

1.4. Структурна характеристика ризиків.

Особливості ризиків та їх прояв у діяльності підприємства. Можливості впливу на види їх прояву в діяльності конкретного підприємства.

Тема 2. Класифікація ризиків за структурною характеристикою

2.1. Критерії класифікації за характеристикою безпеки.

Класифікація за типом об'єкта. Класифікація за причиною (природною) збитку. Класифікація за типовістю негативних наслідків.

2.2. Критерії класифікації за характеристикою схильності до ризику та вразливості.

Класифікація за специфікою результатів. Класифікація за місцем появи ризиків. Класифікація за ступенем залежності збитку від вихідної події. Класифікація за характером розподілу тягаря ризику. Класифікація за рівнем виникнення ризику. Класифікація за рівнем прояву негативних наслідків. Критерії за характеристикою вразливості.

2.3. Критерії класифікації за характеристикою взаємодії з іншими ризиками.

Класифікація за ступенем поширеності ризику. Класифікація за ступенем диверсифікованості ризику.

2.4. Критерії класифікації за характеристикою щодо наявності інформації про ризики.

Класифікація за ступенем передбачуваності ризику. Класифікація за типом інформації. Класифікація за ступенем вірогідності інформації. Класифікація за розміром збитку.

2.5. Класифікація за розміром ризику та характеристикою витрат, пов'язаних з ризиками.

Класифікація за можливими фінансовими наслідками. Класифікація за характером витрат. Класифікація за характером розподілу витрат.

2.6. Специфічна класифікація ризиків.

Класифікація ризиків у банківській діяльності, у страховій діяльності тощо та особливості їх прояву.

2.7. Класифікація ризиків щодо видів діяльності підприємства.

Види діяльності підприємства та класифікації ризиків щодо створення та впровадження проектів, реалізації бізнес-планів, комплексу заходів і т. п. для підприємства.

Тема 3. Показники ризику та методи його оцінювання

3.1. Сутність, зміст та необхідність оцінювання ризику.

Всебічне оцінювання ризику та розміри втрат на основі кількісних і якісних методів їх вимірювання. Особливості методів вимірювання ризиків у діяльності підприємства.

3.2. Зони ризику залежно від розміру втрат та їх характеристика.

Безризикова зона. Зона допустимого ризику. Зона критичного ризику. Зона катастрофічного (неприпустимого ризику). Методичний підхід вимірювання втрат за всіма зонами ризику.

3.3. Способи побудови кривих ймовірностей.

Статистичний спосіб в аналогічних видах підприємницької діяльності. Особливості експертного способу та реалізація його на практиці. Розрахунково-аналітичний спосіб та специфіка його використання.

3.4. Види втрат від ризику та особливості їх характеристики у процесі діяльності підприємства.

Матеріальні види втрат. Трудові втрати. Фінансові втрати. Втрати часу. Спеціальні види втрат.

3.5. Втрати у виробничому підприємстві та визначення їх розмірів у процесі виробництва продукції, надання послуг чи виконання робіт.

Виокремлення найбільш впливових факторів на розміри втрат та необхідність урахування їх щодо втрат підприємства в цілому.

3.6. Втрати в комерційному підприємстві та їх вимірювання.

Непередбачувані зміни, зниження попиту і т. п. унаслідок впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства.

3.7. Втрати у фінансовому підприємстві та визначення їх на основі методів вимірювання.

Специфічність товару у фінансовому підприємстві та негативний вплив факторів-ризиків на кінцеві результати суб'єкта господарювання.

Тема 4. Управління ризиками діяльності підприємства

4.1. Сутність та завдання управління ризиком.

Категоріальний апарат управління ризиком. Мета та завдання управління ризиком діяльності підприємства у мінливому чи агресивному середовищі.

4.2. Процес управління ризиками.

Процес управління ризиком та його етапи. Характеристика етапів. Структура управління ризиком компанії (фірми). Загальні теоретичні підходи щодо управління ризиками та узагальнення думок фахівців.

4.3. Ризик-менеджмент як система управління.

Ризик-менеджмент як невід'ємний атрибут комплексного підходу щодо управління ризиками підприємства. Визначення ризик-менеджменту та його функції. Стратегічний та тактичний ризик-менеджмент підприємства.

4.4. Система ризиків та їх характеристика.

Економічний ризик як основна одиниця управління ризиками. Система ризиків, особливості та характеристика. Поділ ризиків на внутрішні та зовнішні за джерелом їх виникнення.

4.5. Участь функціональних управлінських служб в управлінні ризиком.

Функціональні служби системи управління фірмою. Етапи управління ризиками та виконання функціональних обов'язків управлінськими службами суб'єкта господарювання за етапами.

Змістовий модуль 2. Ризик-менеджмент підприємства

Тема 5. Система управління ризиками підприємства

5.1. Сутність, характеристика, мета та завдання системи управління ризиками.

Управління ризиками у діяльності та концепція управління ризиком. Знання властивостей системи управління ризиками, уточнення та поняття ролі й місця управління ризиками у загальному менеджменті підприємства.

5.2. Обмеженість системи управління ризиками.

Конкретизація цілей та завдань управління ризиками, виявлення можливих обмежень системи управління ризиками. Врахування специфіки управління портфелем ризиків, динамічність самого процесу.

5.3. Етапи управління ризиками.

Знання змісту та специфіки основних етапів управління ризиками. Ризик-менеджмент підприємства. Процес управління ризиком. Етапи

управління ризиками діяльності. Об'єкт та суб'єкт ризик-менеджменту. Побудова служби ризик-менеджменту. Стандарт управління ризиками. План та бюджет управління ризиками.

5.4. Система управління економічними ризиками підприємства.

Система управління економічними ризиками підприємства як підсистема підприємства. Сутність, характеристика, мета та завдання системи управління ризиками. Система управління економічними ризиками підприємства та її особливості.

5.4.1. Системний підхід щодо управління економічними ризиками.

Загальна схема управління ризиками. Управлінська інформація щодо етапів управління ризиками, взаємозв'язок щодо загального управління та управління ризиками підприємства.

5.4.2. Складові системи управління ризиками на підприємстві.

Основні підходи до управління ризиками. Підсистеми ризик-менеджменту, мистецтво управління ризиками та набір практичних методів. Способи та методи управління ризиками та їх характеристика. Рекомендовані шляхи вирішення ризиків.

5.4.3. Запропонована система управління економічними ризиками на підприємстві.

Концептуальний підхід до управління економічними ризиками на підприємстві та розроблення системи управління економічними ризиками конкретного підприємства. Складові системи: ризик-менеджмент та координація і регулювання ризиками підприємства для запропонованої системи управління економічними ризиками.

Тема 6. Ідентифікація та аналіз ризиків підприємства

6.1. Виявлення ризиків – перший етап процесу аналізу та управління.

Ідентифікація (виявлення) ризиків – перший етап процесу їх аналізу та управління. Формування ризику та причинно-наслідкові зв'язки між існуючим фактором проекту, подією, яка може статися або ні, та наслідками цього процесу.

6.2. Формування ризиків на основі зовнішніх та внутрішніх джерел інформації.

Інформаційна система щодо процесу управління ризиками. Список виявлених ризиків згідно з фазами життєвого циклу підприємства. Система аналізу ризиків та формування культури прийняття ризиків. Інструменти виявлення проектних ризиків: "мозковий штурм"; "системи класифікації";

опитувальні листи; "роза ризиків"; SWOT-аналіз; метод Дельфі; карта потоків; причинно-наслідкова діаграма; метод аналогій. Оперативний метод колективного вирішення проблеми на основі стимулювання творчої активності. Розподіл ризиків на конкретні групи згідно з визначеними ознаками.

6.3. Ризик-аналіз. Методологія та етапи ризик-аналізу проектів.

Інформаційна основа ризик-аналізу. Вибір методу аналізу ризиків. Протидія ризикам. Проведення додаткових досліджень та аналізу. Сприйняття ризику. Відхилення ризику. Перенесення ризику. Зниження (передбачення) ризику. Пом'якшення наслідків ризику

6.4. Програмні продукти щодо кількісного ризик-аналізу.

Ранжування ризиків. Програмні продукти щодо кількісного ризик-аналізу. Нетрадиційні методи кількісного аналізу проектів. Експеримент та їх типи. Факторний експеримент. Модель "чорний ящик". Особливості використання методів планування експериментів у ризику-аналізу проектів чи програм.

6.5. Основні принципи оцінювання ризиків та критеріальні показники.

Концепція прийнятності ризику та граничні значення ризику. Критеріальні показники та їх характеристика й особливості для оцінювання ризиків. Оцінювання ризиків на основі опитувальних листів. "Роза ризиків" для візуальної порівняльного оцінювання ризиків та її особливості. Метод Дельфі та основна його особливість. Характеристика SWOT-аналізу та методика його проведення. Сутність карти потоків та їх використання щодо виявлення ризиків. Діаграма Ісікави для проведення аналізу ризиків. Метод аналогій та формування бази даних щодо ризиків аналогічних проектів.

6.6. Оцінювання економічних ризиків підприємства та їх етапи.

Алгоритм базової методики оцінювання ризиків. Етапи оцінювання ризиків та їх характеристика й особливості застосування на практиці.

6.6.1. Кількісні методи оцінювання ризиків та їх характеристика.

Кількісний аналіз ризиків. Оцінювання ймовірності настання ризику та його наслідків. Метод "точки беззбитковості". Метод "аналіз чутливості". Метод сценаріїв. Метод корегування норми дисконту з урахуванням ризику. Дерево рішень. Метод Монте-Карло.

6.6.2. Якісні методи оцінювання ризиків та їх особливості.

Якісний аналіз ризиків. Оцінювання ймовірності настання події та наслідків ризику. Методи якісного аналізу ризиків: експертних оцінок; рейтингових оцінок тощо. Недоліки та переваги.

6.7. Особливості кількісних та якісних методів оцінювання економічних ризиків.

Порівняльна характеристика методів кількісного та якісного оцінювання економічних ризиків. Переваги і недоліки та особливості їх практичного використання в процесі оцінювання усіх потенційних ризиків у діяльності підприємства.

Тема 7. Методи управління ризиками на підприємстві

7.1. Економічна сутність методів управління ризиками та їх характеристика.

Характеристика методів управління економічними ризиками, особливості методів та специфіка їх використання підприємством у мінливому чи агресивному середовищі. Принцип розподілу методів управління ризиками.

7.2. Способи управління економічними ризиками.

Економічна сутність методів управління ризиками. Способи управління економічними ризиками. Різноманітність емпіричного арсеналу управління ризиками. Шляхи вирішення ризиків та методи управління ризиками. Засоби та прийоми впливу на ризики.

7.3. Методи трансформації ризиків та їх характеристика.

Характеристика конкретних методів трансформації ризиків та особливості їх використання. Стратегія управління та можливі варіанти управління ризиками: обережна, виважена, ризикована.

7.4. Методи фінансування ризиків та їх характеристика.

Фінансування ризиків та методи покриття збитку. Процедури "скорочення ризику" (чотири) та процедури "передача ризику" (п'ять). Сутність, особливості цих процедур під час використання підприємством.

7.5. Аналіз системи управління економічними ризиками на підприємстві.

Основні характеристики управління ризиком. Схема управління ризиком. Структура управління ризиком. Основні підходи щодо управління ризиком на підприємстві.

Тема 8. Програма управління ризиками підприємства

8.1. Підходи щодо аналізу та виявлення ризиків.

Загальні підходи щодо аналізу, виявлення потенційних ризиків та контроль управління ними. Методи проведення аналізу. Виокремлення найвпливовіших факторів щодо виникнення кризових ситуацій у діяльності підприємства.

8.2. Формування комплексу заходів щодо удосконалення процесу управління ризиками.

Виявлення недоліків та переваг існуючого процесу управління ризиками на підприємстві. Обґрунтований підхід до розроблення комплексу заходів щодо вдосконалення процесу управління ризиками.

8.3. Менеджмент ризику та його особливості.

Загальний концептуальний підхід до управління економічними ризиками на підприємстві. Етапи організації ризик-менеджменту та їх характеристика.

8.4. Програма управління ризиками та її удосконалення.

Підсистема адаптації до ризикових ситуацій та її основні аспекти. Орган управління ризиками. Правила ухвалення рішення ризикового господарювання. Вибір варіантів управлінських рішень. Основні розділи програми управління ризиками та їх змістовність.

8.5. Формування інформаційно-пошукової системи ризик-менеджменту підприємства.

Загальна й конкретна довідкова інформація щодо стратегії підприємства та варіантів управління ризиками. Визначення потенційних можливостей підприємства щодо формування інформаційної системи. Доступність до джерел інформаційної системи усіх рівнів. Формування пошукової системи щодо створення, функціонування та розвитку підприємства у конкурентному середовищі.

8.6. Керівництво щодо розроблення, контролю та перегляду програми управління ризиками.

Взаємозв'язок інформації, що є доступною у різних блоках загальної довідкової інформації "Керівництва". Змістовність цих розділів. Можливі процедури управління за наявності обмеження. Порогове значення збитку. Інформація з методів оцінки фінансових можливостей суб'єкта господарювання у конкурентному середовищі. Інформація з методів оцінювання ефективності методів управління ризиками.

8.7. Процедури щодо розроблення, контролю та перегляду програми управління ризиками.

Цілі, завдання та процедури управління ризиками. Послідовність застосування процедур управління ризиками. Загальні правила і принципи щодо вибору методу управління ризиками. Блок-схема послідовності дій і функціональних обов'язків менеджера під час розроблення програми управління ризиками.

8.8. *Втрати, методи управління ризиками, організації управління ризиками тощо.*

Вирішення основних двох завдань: виявлення можливих економічних ризиків підприємства; зниження фінансових втрат, пов'язаних з виникненням ризикових ситуацій. Пріоритетні варіанти управління ризиками. Блок-схема алгоритму процедури "Відбір превентивних заходів і формування та корегування плану".

4. Структура навчальної дисципліни

Із самого початку вивчення навчальної дисципліни кожен студент має бути ознайомлений як з робочою програмою навчальної дисципліни і формами організації навчання, так і зі структурою, змістом та обсягом кожного з її змістових модулів, а також з усіма видами контролю та методикою оцінювання сформованих професійних компетентностей.

Вивчення студентом навчальної дисципліни відбувається шляхом послідовного і ґрунтовного опрацювання змістових модулів. Змістовий модуль – це окремий, відносно самостійний блок дисципліни, який логічно об'єднує кілька навчальних елементів дисципліни за змістом та взаємозв'язками. Тематичний план навчальної дисципліни складається з двох змістових модулів (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Структура залікового кредиту навчальної дисципліни

	Кількість годин			
	усього	у тому числі		
		лекційні	практичні	самостійна робота
1	2	3	4	5
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи ризик-менеджменту				
<i>Тема 1.</i> Економічна сутність та характеристика ризиків	10	2	2	6
<i>Тема 2.</i> Класифікація ризиків за структурною характеристикою	13	3	4	12

1	2	3	4	5
Тема 3. Показники ризику та методи його оцінювання	21	5	4	12
Тема 4. Управління ризиками діяльності підприємства	20	4	4	12
Разом за змістовим модулем 1	70	14	14	42
Змістовий модуль 2. Ризик-менеджмент підприємства				
Тема 5. Система управління ризиками підприємства	10	4	4	14
Тема 6. Ідентифікація та аналіз ризиків підприємства	31	5	5	21
Тема 7. Методи управління ризиками на підприємстві	22	6	6	21
Тема 8. Програма управління ризиками підприємства	24	5	5	14
Разом за змістовим модулем 2	110	20	20	70
<i>Залік</i>	–	–	–	–
Усього годин	180	34	34	112

5. Теми практичних занять

Практичне заняття – форма навчального заняття, за якої викладач організовує детальний розгляд окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує вміння та навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом сформульованих завдань.

Проведення таких занять ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі – тестах для виявлення ступеня оволодіння необхідними теоретичними положеннями, наборі завдань різного рівня складності для розв'язування їх на занятті.

Практичне заняття містить проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів, постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення за участю студентів, розв'язування завдань із їх обговоренням, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку та оцінювання (табл. 5.1). Бали, отримані студентом за окремі практичні завдання, враховуються в процесі накопичення підсумкових балів з цієї навчальної дисципліни.

Перелік тем практичних занять

Назва змістового модуля	Теми практичних занять (за модулями)	Кількість годин	Література
1	2	3	4
<i>Змістовий модуль 1.</i> Теоретичні основи ризик-менеджменту	<i>Завдання 1.</i> Визначення показників ефективності фінансового рішення	2	Основна: [3; 5]. Додаткова: [8; 16; 23]
	<i>Завдання 2.</i> Оцінювання ефективності інвестиційних проектів	4	Основна: [4; 6]. Додаткова: [9; 11; 16; 18; 20; 22; 35]
	<i>Завдання 3.</i> Визначення ймовірностей подій на основі дерева ймовірностей	2	Основна: [1; 2; 4]. Додаткова: [7; 10; 15; 21; 24; 31]
	<i>Завдання 4.</i> Визначення ймовірностей подій щодо успішного вирішення завдань	4	Основна: [1; 2; 4]. Додаткова: [7; 10; 15; 21; 24; 36 – 38]
	<i>Завдання 5.</i> Вибір рішень за допомогою дерева рішень (позиційні ігри)	2	Основна: [1; 5]. Додаткова: [8; 11; 14; 21 – 24; 26; 37]
<i>Змістовий модуль 2.</i> Ризик-менеджмент підприємства	<i>Завдання 6.</i> Прийняття рішень в умовах ризику	2	Основна: [2 – 6]. Додаткова: [9 – 11; 16; 18; 20]
	<i>Завдання 7.</i> Прийняття рішень в умовах невизначеності та ризику	2	Основна: [3; 6]. Додаткова: [14; 16; 18; 24; 26; 32]
	<i>Завдання 8.</i> Розрахунок очікуваного прибутку з використанням ймовірностей торгової кон'юнктури	2	Основна: [2; 6]. Додаткова: [15; 16; 19; 23; 26; 29]
	<i>Завдання 9.</i> Обґрунтування доцільності закупівлі імпортного устаткування з урахуванням ризиків	2	Основна: [2; 4; 6]. Додаткова: [7; 9 – 11; 16; 19; 23; 24; 31; 37]

1	2	3	4
	<i>Завдання 10.</i> Вплив факторів ризику щодо впровадження проекту	4	Основна: [1; 2; 5]. Додаткова: [9; 10; 16; 23; 27; 30; 33; 38]
	<i>Завдання 11.</i> Обґрунтування щодо отримання іноземного інвестиційного кредиту	2	Основна: [2; 4 – 6]. Додаткова: [11 – 13; 18; 30]
	<i>Завдання 12.</i> Визначення впливу ризиків під час реалізації бізнес-плану надання нової медичної послуги	6	Основна: [1; 2]. Додаткова: [15; 24; 26; 33; 37]

5.1. Приклади типових практичних завдань за темами

Змістовий модуль 1

Теоретичні основи ризик-менеджменту

Тема 3. Показники ризику та методи його оцінювання

Рівень 1. Існують два інвестиційних проекти. Перший з імовірністю 0,6 забезпечує прибуток 15 млн грн, однак з вірогідністю 0,4 можна втратити 5,5 млн грн (збиток). Для другого проекту з вірогідністю 0,8 можна отримати прибуток 10 млн грн і з вірогідністю 0,2 втратити 6 млн грн (збиток). Обґрунтувати, який проект вибрати і чому?

Рівень 2. Акціонерному товариству пропонуються два нових інвестиційних проекти (табл. 5.2). Потрібно враховувати, що акціонерне товариство має борг у 80 млн грн, тобто підприємство має фіксовані платежі за боргами. Який з інвестиційних проектів слід вибрати акціонерам і чому?

Таблиця 5.2

Грошові потоки інвестиційних проектів і вірогідність їх надходження за проектами

Показники	Проект 1			Проект 2		
Вірогідність події	0,2	0,6	0,2	0,4	0,2	0,4
Грошові надходження, млн грн	40	50	60	0	50	100

Рівень 3. Наприкінці 2015 року керівництву однієї з фірм запропонували взяти участь у будівництві та експлуатації нового офісу протягом 6-ти років. Будівництво повинно розпочатися 1 січня 2016 року і завершитися 31 грудня 2016 року. Доходи від здачі будинку в оренду і витрати подані в табл. 5.3 (дані умовні).

Таблиця 5.3

Орендні платежі і витрати

Рік	Орендні платежі (дохід), тис. грн	Витрати, тис. грн	Чистий прибуток, тис. грн (розрахунок)
2017	325	200	
2018	425	250	
2019	525	300	
2020	525	300	
2021	525	325	

Передбачається, що платежі та надходження мають місце в кінці кожного року. Наприкінці 2021 року вартість будинку складе 1 млн грн. Якою є приведена вартість (на початок 2016 року) проекту в кінці 2021 – на початку 2022 року з урахуванням відсоткових ставок державних облігацій (табл. 5.4)?

Таблиця 5.4

Відсоткові ставки за облігаціями

Рік виплати	2017	2018	2019	2020	2021
Відсоткова ставка (r), %	6,00	6,25	6,50	6,75	7,00

Змістовий модуль 2

Ризик-менеджмент підприємства

Тема 6. Ідентифікація та аналіз ризиків підприємства

Рівень 1. Існують два об'єкти інвестування з однаковою прогнозовою сумою необхідних капітальних вкладень. Величина прибутку, що планується, в кожному випадку наведена у вигляді розподілу в табл. 5.5.

Розрахувати очікуваний прибуток і визначити найбільш вигідний варіант інвестування.

Показники з інвестування проектів

Проект А		Проект Б	
Прибуток, тис. грн	Ймовірність	Прибуток, тис. грн	Ймовірність
3 000	0,10	2 000	0,10
3 500	0,20	3 000	0,20
4 000	0,40	4 000	0,35
4 500	0,20	5 000	0,25
5 000	0,10	6 000	0,10

Рівень 2. Керівнику фірми необхідно прийняти рішення про доцільність придбання верстата М1 або верстата М2. Верстат М2 є більш економічним, що гарантує більший прибуток на одиницю продукції, водночас він є більш дорогим і потребує більших накладних витрат (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

Показники за верстатами

Варіанти	Постійні витрати (грн)	Дохід, що планується на одиницю продукції (грн)
Верстат М1	15 000	20
Верстат М2	21 000	24

Річний попит на продукцію та відповідна ймовірність становлять:

М1 – 1 200 одиниць з ймовірністю 0,4;

М2 – 2 000 одиниць з ймовірністю 0,6.

Обґрунтувати вибір щодо придбання одного з верстатів і прийняти відповідне рішення.

Рівень 3. Нафтопереробна фірма вирішує питання про буріння свердловини. Відомо, що, якщо фірма буде бурити, то з ймовірністю 0,6 нафта не буде знайдена, з ймовірністю 0,1 запаси родовища будуть становити 50 000 т; з ймовірністю 0,15 – 100 000 т; з ймовірністю 0,1 – 500 000 т; з ймовірністю 0,05 – 1 000 000 т. Якщо нафта не буде знайдена,

то фірма втратить 50 000 дол. США, якщо потужність родовища складе 50 000 т, то втрати знизяться до 20 000 дол. США; потужність родовища у 100 000 т принесе прибуток 30 000 дол. США; відповідно потужність родовища у 500 000 т – 430 000 дол. США; 1 000 000 т – 930 000 дол. США. Розрахувати очікуване значення виграшу.

6. Самостійна робота

Самостійна робота студента (СРС) – це форма організації навчального процесу, за якої заплановані завдання виконуються студентом самостійно під методичним керівництвом викладача.

Мета СРС – засвоєння в повному обсязі навчальної програми та формування у студентів загальних і професійних компетентностей, які відіграють суттєву роль у становленні майбутнього фахівця.

Навчальний час, відведений для самостійної роботи студентів денної форми навчання, визначається навчальним планом і становить 63 % (112 годин) від загального обсягу навчального часу на вивчення дисципліни (180 годин). У ході самостійної роботи студент має перетворитися на активного учасника навчального процесу, навчитися свідомо ставитися до оволодіння теоретичними й практичними знаннями, вільно орієнтуватися в інформаційному просторі, нести індивідуальну відповідальність за якість власної професійної підготовки.

СРС містить: опрацювання лекційного матеріалу; опрацювання та вивчення рекомендованої літератури за темами дисципліни; підготовку до практичних занять; поглиблене опрацювання окремих лекційних тем або питань; вирішення розрахункових завдань за вивченою темою; виконання домашніх завдань; написання есе за заданою проблематикою; пошук (підбір) та огляд літературних джерел за проблематикою дисципліни; контрольну перевірку студентами особистих знань за допомогою запитань для самодіагностики; підготовку до контрольних робіт та інших форм поточного контролю; систематизацію вивченого матеріалу для підготовки до підсумкової контрольної роботи.

Основні види самостійної роботи, які запропоновані студентам для засвоєння теоретичних знань та формування практичних навичок з навчальної дисципліни, наведені в табл. 6.1.

Завдання для самостійної роботи студентів та форми її контролю

Назва теми	Зміст самостійної роботи студентів	Кількість годин	Форми контролю СРС	Література
1	2	3	4	5
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи ризик-менеджменту				
<i>Тема 1.</i> Економічна сутність та характеристика ризиків	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 1	6	Перевірка практичного завдання 1	Основна: [3; 5]. Додаткова: [8; 16; 23]
<i>Тема 2.</i> Класифікація ризиків за структурною характеристикою	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 2	12	Перевірка практичного завдання 2	Основна: [4; 6]. Додаткова: [9; 11; 16; 18; 20; 22; 35]
<i>Тема 3.</i> Показники ризику та методи його оцінювання	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 3	12	Перевірка практичного завдання 3	Основна: [1; 2; 4]. Додаткова: [7; 10; 15; 21; 24; 31]
<i>Тема 4.</i> Управління ризиками діяльності підприємства	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичних завдань 4 – 5. Підготовка до тестового опитування за результатами самостійної роботи	12	Перевірка практичних завдань 4 – 5. Тестове опитування за результатами самостійної роботи	Основна: [1; 2; 4; 5]. Додаткова: [7; 8; 10; 11; 14; 15; 21; 24; 36 – 38]
Усього за змістовим модулем 1		42		

1	2	3	4	5
Змістовий модуль 2. Ризик-менеджмент підприємства				
<i>Тема 5.</i> Система управління ризиками підприємства	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 6 – 7	14	Перевірка практичних завдань 6 – 7	Основна: [2 – 6]. Додаткова: [9 – 11; 14; 16; 18; 20; 24; 26; 32]
<i>Тема 6.</i> Ідентифікація та аналіз ризиків підприємства	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 8 – 9. Підготовка до контрольної роботи	21	Перевірка практичних завдань 8 – 9. Поточна контрольна робота	Основна: [2; 4; 6]. Додаткова: [7; 9 – 11; 15; 16; 19; 23; 26; 29; 32]
<i>Тема 7.</i> Методи управління ризиками на підприємстві	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 10 – 11. Підготовка до тестового опитування за результатами самостійної роботи	21	Перевірка практичних завдань 10 – 11. Поточна контрольна робота. Тестове опитування за результатами самостійної роботи	Основна: [1; 2; 4 – 6]. Додаткова: [9 – 13; 16; 18; 19; 23; 24; 30; 31; 33; 37; 38]
<i>Тема 8.</i> Програма управління ризиками підприємства	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 12. Підготовка до підсумкової контрольної роботи і захисту есе	14	Перевірка практичного завдання 12 та есе. Підсумкова контрольна робота	Основна: [1; 2]. Додаткова: [15; 24; 26; 33; 37]
Усього за змістовим модулем 2		70		
Усього за дисципліною		112		

6.1. Контрольні запитання для самодіагностики

Тема 1. Економічна сутність та характеристика ризиків

1. Що таке "ризик"?
2. Які ризики впливають на зростання ступеня ризику?
3. Що відноситься до факторів безпосереднього впливу?
4. Що відноситься до факторів опосередкованого впливу?
5. Назвіть сфери впливу ризику.
6. Перелічіть джерела виникнення ризиків.
7. Охарактеризуйте класифікацію ризиків діяльності підприємства.
8. Назвіть можливі внутрішні ризики в процесі господарської діяльності.
9. Дайте визначення інноваційного ризику.

Тема 2. Класифікація ризиків за структурною характеристикою

1. Перелічіть та охарактеризуйте основні критерії класифікації ризиків за характером безпеки.
2. Назвіть види підприємств за рівнем схильності до ризиків.
3. Що таке "спекулятивний ризик"?
4. Охарактеризуйте класифікацію ризиків за характером розподілу витрат.
5. Які специфічні страхові ризики ви знаєте?
6. Охарактеризуйте класифікацію ризиків щодо інноваційної діяльності підприємства.
7. Які бувають ризики за рівнем прояву негативних наслідків?
8. Назвіть передбачувані та непередбачувані ризики.
9. Охарактеризуйте класифікацію ризиків за типом інформації.

Тема 3. Показники ризику та методи його оцінювання

1. Які існують види ризику залежно від величини втрат?
2. Що мають на увазі під зоною припустимого ризику?
3. Надайте основні характеристики зоні критичного ризику.
4. Що таке імовірність виникнення ризику?
5. Які існують способи побудови кривих ймовірностей?
6. Що необхідно здійснити в рамках розрахунково-аналітичного способу побудови кривої ймовірності втрат?

Тема 4. Управління ризиками діяльності підприємства

1. Які моделі управління ризиками вам відомі? Охарактеризуйте їх.
2. У чому полягають основні завдання управління ризиками?
3. З яких етапів складається процес управління ризиками діяльності підприємства?
4. Що таке "ризик-менеджмент"?
5. Які функціональні підрозділи підприємства беруть участь у процесі управління ризиком?
6. Надайте характеристику можливим стратегіям ризикової поведінки підприємства.
7. Розкрийте сутність проблеми моніторингу ризикового стану.
8. Порівняйте ситуаційні сценарії реагування на симптоми та матеріалізацію ризиків.

Тема 5. Система управління ризиками підприємства

1. На яких рівнях здійснюється управління ризиком?
2. Надайте порівняльну характеристику властивостей системи управління ризиками підприємства.
3. Які типи обмежень системи управління ризиками ви знаєте?
4. Охарактеризуйте взаємозв'язок стратегії розвитку підприємства й відповідних варіантів управління ризиками.
5. Чим відрізняються методи трансформації ризиків?
6. Охарактеризуйте зв'язок інформації з етапами управління ризиком.
7. Які особливості відрізняють методи управління у стратегічному ризик-менеджменті?
8. Назвіть основні засоби і прийоми впливу на ризикову ситуацію.

Тема 6. Ідентифікація та аналіз ризиків підприємства

1. Поясніть відмінності між зовнішніми та внутрішніми джерелами інформації, що використовуються для ідентифікації ризиків.
2. Розкрийте сутність кількісних методів оцінювання ризику.
3. Які етапи реалізуються під час багатофакторного оцінювання ризику?
4. Охарактеризуйте процес декомпозиції ризиків.
5. Наведіть приклад алгоритму базової методики оцінювання ризику.

6. Як розраховується комплексний показник економічного ризику?
7. Надайте характеристику кількісних методів оцінювання підприємницьких ризиків.
8. Для яких цілей використовують методи математичного програмування?
9. У яких ситуаціях доцільно використовувати якісні методи оцінювання ризиків?
10. Які існують методи колективної експертизи ризиків?

Тема 7. Методи управління ризиками на підприємстві

1. Охарактеризуйте емпіричний арсенал управління ризиками.
2. Розкрийте сутність поняття "диверсифікація ризиків".
3. Які критерії застосовують під час вибору методів управління ризиками?
4. Які методи трансформації ризиків вам відомі? Охарактеризуйте їх.
5. Чим відрізняється метод аутсорсингу ризику?
6. Які методи фінансування ризику ви знаєте?
7. Розкрийте сутність методу хеджування.
8. Надайте характеристику методу лімітування ризиків.
9. Як страхування впливає на зниження ступеня ризику?

Тема 8. Програма управління ризиками підприємства

1. Перелічіть основні вимоги до програми організації ризик-менеджменту підприємства.
2. Розкрийте сутність функцій ризик-менеджменту.
3. Що таке "ціна ризику"?
4. Які показники використовують для вимірювання ризику?
5. Розкрийте основне призначення підсистеми адаптації до ризикових ситуацій.
6. Перелічіть основні правила ухвалення рішення ризикового господарювання.
7. Розкрийте сутність інформаційно-пошукової системи ризик-менеджменту підприємства.
8. Яка послідовність застосування процедур управління ризиками?
9. Опишіть основні етапи процесу відбору превентивних заходів управління ризиками.

7. Індивідуальне науково-дослідне завдання

Індивідуальне науково-дослідне завдання (ІНДЗ) студента є вибіркоким видом позааудиторної самостійної роботи студента та має навчально-дослідницький характер, виконується у процесі вивчення програмного матеріалу навчальної дисципліни і завершується разом зі складанням підсумкового заліку з цієї навчальної дисципліни. Виконання ІНДЗ є одним із важливих засобів підвищення якості підготовки майбутніх спеціалістів, які здатні застосовувати на практиці теоретичні знання, вміння та навички з цієї навчальної дисципліни.

На основі аналізу та дослідження літературних та інших інформаційних джерел, досвіду підприємств на матеріалах конкретного підприємства необхідно обґрунтувати рекомендації та пропозиції щодо управління ризиками під час впровадження проектів. Завдання виконується студентами у складі трьох команд протягом семестру. Основні рекомендації та етапи дослідження для виконання завдання наведено в табл. 7.1. Більш детально опис цього завдання наведено у методичних рекомендаціях щодо самостійної роботи студентів.

Таблиця 7.1

Дослідження ризиків щодо проектів перспективного розвитку підприємства

№ п/п	Напрямок проекту	Етапи дослідження
1	2	3
1	Пошук цільового ринку для перспективного розвитку, набуття конкурентних переваг	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз причин факторів щодо виникнення ризиків. 2. Дослідження кон'юнктури змін на споживчому ринку та попиту продукції (робіт, послуг). 3. Вивчення внутрішнього середовища конкретного підприємства. 4. Аналіз потенційних можливостей підприємства щодо пропозиції продукції, робіт, послуг. 5. Виявлення можливих наслідків ризикових ситуацій, які виникають у діяльності підприємства. 6. Аналіз передумов, що збільшують імовірність несприятливих подій (фактори ризику)

1	2	3
2	Розроблення і виведення нового товару (чи послуги) на ринок	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формування і добір ідей. 2. Розроблення конструкторського (інноваційного) задуму товару (послуги) і його перевірка. 3. Аналіз цільового ринку і розроблення стратегії маркетингу з виведення товару на ринок і подальшої його реалізації. 4. Аналіз можливостей виробництва (надання послуг) і збуту (реалізації). 5. Розроблення товару (послуги) (фізичне втілення конструкторського задуму в новий продукт, чи характеристика послідовності створення послуги). 6. Випробування товару (послуги) у ринкових умовах. 7. Розгортання комерційного виробництва товару чи надання послуги
3	Оцінювання ризику під час вибору партнерів для ділового співробітництва у ході реалізації проектів інноваційного розвитку	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виділення оцінних критеріїв і їх ранжування щодо конкретної ситуації експертним методом. 2. Визначення вагових характеристик оцінних критеріїв для кожного з можливих ділових партнерів. 3. Комплексне оцінювання ділових партнерів з урахуванням рангів і вагових характеристик оцінних критеріїв, прийняття рішень

8. Методи навчання

У процесі викладання навчальної дисципліни для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів передбачене застосування як активних, так й інтерактивних навчальних технологій, серед яких: лекції проблемного характеру, міні-лекції, робота в малих групах, дискусії, мозкові атаки, кейс-метод, презентації, ознайомлювальні (початкові) ігри, метод проектної роботи, комп'ютерні симуляції, метод Дельфі, метод сценаріїв, банки візуального супроводу (табл. 8.1 і 8.2).

Основні відмінності активних та інтерактивних методів навчання від традиційних визначаються не тільки методикою і технікою викладання, але й високою ефективністю навчального процесу, який виявляється у:

- високій мотивації студентів;
- закріпленні теоретичних знань на практиці;
- підвищенні самосвідомості студентів;

формуванні здатності приймати самостійні рішення;
 формуванні здатності до ухвалення колективних рішень;
 формуванні здатності до соціальної інтеграції;
 набутті навичок вирішення конфліктів;
 розвитку здатності до знаходження компромісів.

Таблиця 8.1

**Розподіл форм та методів активізації процесу навчання
 за темами навчальної дисципліни**

Тема	Практичне застосування навчальних технологій
<i>Тема 1.</i> Економічна сутність та характеристика ризиків	Міні-лекція щодо сутності, змістовності категоріального апарату та їх взаємозв'язок у діяльності підприємства: ризик, процес управління ризиками, ризик-менеджмент, система управління ризиками і т. п., робота в малих групах, презентація результатів, банки візуального супроводу
<i>Тема 2.</i> Класифікація ризиків за структурною характеристикою	Міні-лекція з питання "Розроблення рішень з використанням класифікацій ризику на основі аналізу особливостей діяльності підприємства", банки візуального супроводу
<i>Тема 3.</i> Показники ризику та методи його оцінювання	Лекція проблемного характеру з питання "Вибір і використання показників оцінювання втрат за зонами ризиків", робота в малих групах, презентація результатів, банки візуального супроводу
<i>Тема 4.</i> Управління ризиками діяльності підприємства	Міні-лекція з питання "Процес управління ризиками залежно від предмета діяльності підприємства", робота в малих групах, презентація результатів, банки візуального супроводу
<i>Тема 5.</i> Система управління ризиками підприємства	Лекція проблемного характеру з питання "Складові системи управління ризиками, їх характеристика та особливості у процесі управління ризиками підприємства", робота в малих групах, презентація результатів, банки візуального супроводу
<i>Тема 6.</i> Ідентифікація та аналіз ризиків підприємства	Міні-лекція з питання "Арсенал виявлення ризиків, джерел та причини виникнення у діяльності підприємства і методи оцінювання ризиків (якісні та кількісні)"
<i>Тема 7.</i> Методи управління ризиками на підприємстві	Міні-лекція з питання "Особливості методів управління ризиками та специфіка їх використання у діяльності конкретного підприємства", банки візуального супроводу
<i>Тема 8.</i> Програма управління ризиками підприємства	Міні-лекція з питання "Адаптаційний підхід щодо розроблення Програми управління ризиками конкретного підприємства", банки візуального супроводу

Лекції проблемного характеру – один із найважливіших елементів проблемного навчання студентів. Вони передбачають поряд із розглядом основного лекційного матеріалу встановлення та розгляд кола проблемних питань дискусійного характеру, які недостатньо розроблені в науці й мають актуальне значення для теорії та практики. Лекції проблемного характеру відрізняються поглибленою аргументацією матеріалу, що викладається. Вони сприяють формуванню у студентів самостійного творчого мислення, прищеплюють їм пізнавальні навички. Студенти стають учасниками наукового пошуку та вирішення проблемних ситуацій.

Таблиця 8.2

Використання методик активізації процесу навчання

Тема навчальної дисципліни	Практичне застосування методик	Методики активізації процесу навчання
1	2	3
<i>Тема 1.</i> Економічна сутність та характеристика ризиків	<i>Завдання 1.</i> Визначення показників ефективності фінансового рішення	Робота в малих групах, дискусії, мозкові атаки, початкова гра
<i>Тема 2.</i> Класифікація ризиків за структурною характеристикою	<i>Завдання 2.</i> Оцінювання ефективності інвестиційних проектів	Робота в малих групах, мозкові атаки, метод Дельфі
<i>Тема 3.</i> Показники ризику та методи його оцінювання	<i>Завдання 3.</i> Визначення ймовірностей подій на основі дерева ймовірностей	Робота в малих групах, дискусії, мозкові атаки, метод сценаріїв
<i>Тема 4.</i> Управління ризиками діяльності підприємства	<i>Завдання 4.</i> Визначення ймовірностей подій щодо успішного вирішення завдань. <i>Завдання 5.</i> Вибір рішень за допомогою дерева рішень (позиційні ігри)	Робота в малих групах, дискусії, початкова гра, метод проектної роботи, метод сценаріїв
<i>Тема 5.</i> Система управління ризиками підприємства	<i>Завдання 6.</i> Прийняття рішень в умовах ризику. <i>Завдання 7.</i> Прийняття рішень в умовах невизначеності та ризику	Робота в малих групах, дискусії, початкова гра, метод проектної роботи, метод сценаріїв
<i>Тема 6.</i> Ідентифікація та аналіз ризиків підприємства	<i>Завдання 8.</i> Розрахунок очікуваного прибутку з використанням ймовірностей торгової кон'юнктури. <i>Завдання 9.</i> Обґрунтування доцільності закупівлі імпортного устаткування з урахуванням ризиків	Робота в малих групах, дискусії, початкова гра, метод проектної роботи, метод сценаріїв

1	2	3
Тема 7. Методи управління ризиками на підприємстві	Завдання 10. Вплив факторів ризику щодо впровадження проекту. Завдання 11. Обґрунтування щодо отримання іноземного інвестиційного кредиту	Робота в малих групах, дискусії, початкова гра, метод проектної роботи, метод сценаріїв
Тема 8. Програма управління ризиками підприємства	Завдання 12. Визначення впливу ризиків під час реалізації бізнес-плану надання нової послуги	Робота в малих групах, дискусії, початкова гра, метод проектної роботи, метод сценаріїв

Міні-лекції передбачають викладення навчального матеріалу за короткий проміжок часу й характеризуються значною ємністю, складністю логічних побудов, образів, доказів та узагальнень. Вони проводяться, як правило, як частина заняття-дослідження. Міні-лекції відрізняються від повноформатних лекцій значно меншою тривалістю. Зазвичай міні-лекції тривають не більше 10 – 15 хвилин і використовуються для того, щоб стисло донести нову інформацію до всіх слухачів. Міні-лекції часто застосовуються як частини цілісної теми, яку бажано викладати повноформатною лекцією, щоб не втомлювати аудиторію. Тоді інформація надається по черзі кількома окремими сегментами, між якими застосовуються інші форми й методи навчання.

Робота в малих групах дає змогу структурувати практично-семінарські заняття за формою і змістом, створює можливості для участі кожного студента в роботі за темою заняття, забезпечує формування особистісних якостей та досвіду соціального спілкування.

Семінари-дискусії передбачають обмін думками і поглядами учасників з приводу даної теми, а також розвивають мислення, допомагають формувати погляди та переконання, виробляють вміння формулювати думки й висловлювати їх.

Мозкові атаки – метод розв'язання невідкладних завдань, сутність якого полягає в тому, щоб висловити якомога більшу кількість ідей за дуже обмежений проміжок часу, обговорити і здійснити їх селекцію.

Кейс-метод (метод аналізу конкретних ситуацій) дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності спеціалістів

і передбачає розгляд виробничих, управлінських та інших ситуацій, складних конфліктних випадків, проблемних ситуацій, інцидентів у процесі вивчення навчального матеріалу.

Презентації – виступи перед аудиторією, що використовуються для представлення певних досягнень, результатів роботи групи, звіту про виконання індивідуальних завдань, проектних робіт. Презентації можуть бути як індивідуальними, наприклад виступ одного слухача, так і колективними, тобто виступи двох та більше слухачів.

Ознайомлювальні або початкові ігри частіше за все використовуються на початку занять для створення робочої атмосфери, налаштування учасників на групову роботу.

Банки візуального супроводу сприяють активізації процесу навчання за темами навчальної дисципліни за допомогою наочності.

9. Методи контролю

Система оцінювання сформованих компетентностей (див. табл. 2.1) у студентів враховує види занять, які згідно з програмою навчальної дисципліни передбачають лекційні, практичні заняття, а також виконання самостійної роботи. Оцінювання сформованих компетентностей у студентів здійснюється за накопичувальною 100-бальною системою. Відповідно до Тимчасового положення "Про порядок оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою" ХНЕУ ім. С. Кузнеця, до контрольних заходів належать:

поточний контроль, що здійснюється протягом семестру під час проведення лекційних, практичних, семінарських занять і оцінюється сумою набраних балів (максимальна сума – 100 балів; мінімальна сума для отримання заліку – 60 балів);

модульний контроль, що проводиться з урахуванням поточного контролю за відповідний змістовий модуль і має на меті інтегроване оцінювання результатів навчання студента після вивчення матеріалу з логічно завершеної частини дисципліни – змістового модуля;

підсумковий/семестровий контроль, що проводиться у формі диференційованого заліку, відповідно до графіка навчального процесу.

Поточний контроль з цієї навчальної дисципліни проводиться в таких формах:

активна робота на лекційних заняттях;

активна участь у виконанні практичних завдань;

перевірка виконання домашніх завдань;

перевірка есе за заданою тематикою;

проведення тестового опитування за результатами самостійної роботи;

проведення поточного контролю;

проведення підсумкової контрольної роботи.

Модульний контроль з цієї навчальної дисципліни проводиться у формі модульних контрольних робіт.

Підсумковий/семестровий контроль проводиться у формі диференційованого заліку. **Диференційований залік** – форма оцінювання підсумкового засвоєння студентами теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни, що проводиться як контрольний захід.

Порядок проведення поточного оцінювання знань студентів.

Оцінювання знань студента під час практичних занять, виконання домашніх завдань та написання есе проводиться за накопичувальною 100-бальною системою за такими критеріями:

розуміння, ступінь засвоєння теорії та методології проблем, що розглядаються;

ступінь засвоєння фактичного матеріалу навчальної дисципліни;

ознайомлення з рекомендованою літературою, а також із сучасною літературою з питань, що розглядаються;

вміння поєднувати теорію з практикою у ході розгляду практичних ситуацій, розв'язання завдань, проведення розрахунків у процесі виконання домашніх завдань та завдань, винесених на розгляд в аудиторії;

логіка, структура, стиль викладу матеріалу в письмових роботах і під час виступів в аудиторії, вміння обґрунтовувати свою позицію, здійснювати узагальнення інформації та робити висновки.

Максимально можливий бал за конкретним завданням ставиться за умови відповідності виконаного студентом завдання або його усної відповіді всім зазначеним критеріям. Відсутність тієї або іншої складової

знижує кількість балів. Під час оцінювання індивідуальних завдань увага також приділяється якості, самостійності та своєчасності здачі виконаних завдань викладачу відповідно до графіка навчального процесу. У випадках, коли якась із вимог не виконана, бали мають бути знижені. Письмова контрольна робота проводиться 2 рази за семестр і містить практичні завдання різного рівня складності відповідно до тем змістового модуля.

Критерії оцінювання позааудиторної самостійної роботи студентів. Загальними критеріями, за якими здійснюється оцінювання позааудиторної самостійної роботи студентів, є: глибина та міцність знань; рівень мислення; вміння систематизувати знання за окремими темами; вміння робити обґрунтовані висновки; володіння категорійним апаратом; навички та прийоми виконання практичних завдань; вміння знаходити необхідну інформацію, здійснювати її оброблення та систематизацію.

Критеріями оцінювання есе є:

здатність виконувати критичне та незалежне оцінювання певних проблемних питань;

вміння пояснювати альтернативні погляди та обґрунтовувати власну точку зору на певне проблемне питання;

застосування аналітичних підходів;

якість і чіткість викладення міркувань;

логіка, структуризація та обґрунтованість висновків щодо конкретної проблеми;

самостійність виконання роботи;

грамотність подачі матеріалу;

використання методів порівняння, узагальнення понять та явищ;

оформлення роботи.

Порядок підсумкового контролю з навчальної дисципліни.

Підсумковий контроль знань та компетентностей студентів з навчальної дисципліни здійснюється на підставі проведення підсумкової контрольної роботи. Контрольний білет охоплює програму дисципліни та передбачає визначення рівня знань та ступеня опанування студентами компетентностей.

Підсумковий контроль у формі диференційованого заліку полягає в оцінювання засвоєння студентом навчального матеріалу з навчальної дисципліни на підставі результатів виконання ним усіх видів робіт

на лекційних, семінарських заняттях, самостійної роботи та написання підсумкової контрольної роботи. Приклад підсумкової контрольної роботи та критерії оцінювання наведені в додатку Б і додатку В, відповідно.

Загальна кількість балів з навчальної дисципліни (максимум 100 балів) визначається як проста сума балів за результатами успішності студента. Сумарний результат у балах складає: "60 і більше балів – зараховано", "59 і менше балів – не зараховано".

Студент, який із поважних причин, підтверджених документально, не мав можливості брати участь у формах поточного контролю, має право на його відпрацювання у двотижневий термін після повернення до навчання за розпорядженням декана факультету відповідно до встановленого терміну.

Студента слід **вважати атестованим**, якщо сума балів, одержаних за результатами підсумкової/семестрової перевірки успішності, дорівнює або перевищує 60. Результат диференційованого заліку оцінюється в балах (максимальна кількість – 100 балів, мінімальна кількість, що зараховується, – 60 балів) і проставляється у відповідній графі *"Відомості обліку успішності"*.

У випадку отримання менше 60 балів студент обов'язково складає залік після закінчення екзаменаційної сесії у встановлений деканом факультету термін, але не пізніше двох тижнів після початку семестру. У випадку повторного отримання менше 60 балів декан факультету призначає комісію у складі трьох викладачів на чолі із завідувачем кафедри та визначає термін перескладання заліку, після чого приймається рішення відповідно до чинного законодавства: "зараховано" – студент продовжує навчання за графіком навчального процесу, а якщо "не зараховано", тоді декан факультету пропонує студенту повторне вивчення навчальної дисципліни протягом наступного навчального періоду самостійно.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Система оцінювання рівня сформованості професійних компетентностей студентів денної форми навчання наведена в табл. 10.1.

Система оцінювання рівня сформованості професійних компетентностей

Професійні компетентності	Навчальний тиждень	Години	Форми навчання	Рівень сформованості компетентностей			
				Форми контролю	Максимальний бал		
1	2	3	4	5	6		
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи ризик-менеджменту					7		
Здатність дослідження, аналізу сутності, змісту та характеристики ризиків, які впливають на діяльність підприємства та формування необхідної класифікації для конкретного суб'єкта господарювання	1	Ауд.	2	Лекція	Тема 1. Економічна сутність та характеристика ризиків	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту)	0,5
			2	Практичне заняття	Завдання 1. Визначення показників ефективності фінансового рішення	Активна робота на практичному занятті	0,5
		СРС	6	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 1	Контроль самостійної роботи не передбачено	0
	2	Ауд.	2	Лекція	Тема 2. Класифікація ризиків за структурною характеристикою (початок)	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту)	0,5
			2	Практичне заняття	Завдання 2. Оцінювання ефективності інвестиційних проектів (початок)	Активна робота на практичному занятті	0,5
		СРС	6	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 2	Контроль самостійної роботи не передбачено	0
	3	Ауд.	2	Лекція	Тема 2. Класифікація ризиків за структурною характеристикою (продовження). Тема 3. Показники ризику та методи його оцінювання (початок)	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту)	0,5
			2	Практичне заняття	Завдання 2. Оцінювання ефективності інвестиційних проектів (продовження)	Активна робота на практичному занятті	0,5
		СРС	6	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 2	Контроль самостійної роботи не передбачено	0

1	2	3	4		5	6	
Здатність проаналізувати сутність управління ризиками, складові процесу управління та підсистеми ризик-менеджменту підприємства, вибрати й оцінити потенційну можливість загрози ризиків	4	Ауд.	2	Лекція	Тема 3. Показники ризику та методи його оцінювання (продовження)	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту)	0,5
			2	Практичне заняття	Завдання 3. Визначення ймовірностей подій на основі дерева ймовірностей	Активна робота на практичному занятті	0,5
		СРС	6	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 3	Контроль самостійної роботи не передбачено	0
	5	Ауд.	2	Лекція	Тема 3. Показники ризику та методи його оцінювання (продовження)	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту)	0,5
			2	Практичне заняття	Завдання 4. Визначення ймовірностей подій щодо успішного вирішення завдань (початок)	Активна робота на практичному занятті	0,5
		СРС	6	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 4	Контроль самостійної роботи не передбачено	0
	6	Ауд.	2	Лекція	Тема 4. Управління ризиками діяльності підприємства (початок)	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту)	0,5
			2	Практичне заняття	Завдання 4. Визначення ймовірностей подій щодо успішного вирішення завдань (продовження)	Активна робота на практичному занятті	0,5
		СРС	6	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 4	Контроль самостійної роботи не передбачено	0
	7	Ауд.	2	Лекція	Тема 4. Управління ризиками діяльності підприємства (продовження)	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту)	0,5
			2	Практичне заняття	Завдання 5. Вибір рішень за допомогою дерева рішень (позиційні ігри)	Активна робота на практичному занятті	0,5
		СРС	6	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 5. Підготовка до захисту практичних завдань блоку 1 і тестового опитування за результатами самостійної роботи	Контроль самостійної роботи не передбачено	0

Продовження табл. 10.1

1	2	3	4	5	6		
Змістовий модуль 2. Ризик-менеджмент підприємства					93		
Здатність дослідити та проаналізувати існуючу систему управління ризиками конкретного суб'єкта господарювання і виявити потенційні можливості її удосконалення	8	Ауд.	2	Лекція	Тема 5. Система управління ризиками підприємства (початок)	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту). Тестове опитування за результатами самостійної роботи	0,5 5
			2	Практичне заняття	Завдання 6. Прийняття рішень в умовах ризику	Активна робота на практичному занятті та захист практичних завдань блоку 1	0,5 6
		СРС	7	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 6. Підготовка до захисту практичних завдань блоку 1 і тестового опитування за результатами самостійної роботи	Контроль самостійної роботи не передбачено	0
	9	Ауд.	2	Лекція	Тема 5. Система управління ризиками підприємства (продовження)	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту)	0,5
			2	Практичне заняття	Завдання 7. Прийняття рішень в умовах невизначеності та ризику	Активна робота на практичному занятті	0,5
		СРС	7	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 7. Підготовка до модульної контрольної роботи	Контроль самостійної роботи не передбачено	0
Здатність використовувати знання й уміння через відповідний інструментарій щодо ідентифікації, аналізу та дослідження ризиків у конкретній ринковій ситуації	10	Ауд.	2	Лекція	Тема 6. Ідентифікація та аналіз ризиків підприємства (початок)	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту)	0,5
			2	Практичне заняття	Завдання 8. Розрахунок очікуваного прибутку з використанням ймовірностей торгової кон'юнктури	Активна робота на практичному занятті. Поточна контрольна робота	0,5 8
		СРС	7	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 8. Підготовка до контрольної роботи	Контроль самостійної роботи не передбачено	0

Продовження табл. 10.1

1	2	3	4		5	6	
	11	Ауд.	2	Лекція	Тема 6. Ідентифікація та аналіз ризиків підприємства (продовження)	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту)	0,5
			2	Практичне заняття	Завдання 9. Обґрунтування доцільності закупівлі імпортного устаткування з урахуванням ризиків	Активна робота на практичному занятті. Перевірка виконання завдання	0,5
		СРС	7	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 9	Контроль самостійної роботи не передбачено	0
	12	Ауд.	2	Лекція	Тема 6. Ідентифікація та аналіз ризиків підприємства (продовження). Тема 7. Методи управління ризиками на підприємстві (початок)	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту)	0,5
			2	Практичне заняття	Завдання 10. Вплив факторів ризику щодо впровадження проекту (початок)	Активна робота на практичному занятті	0,5
		СРС	7	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 10	Контроль самостійної роботи не передбачено	0
Здатність до виконання заходів щодо методів управління ризиками (МУР) на основі переосмислення теоретично-методичних засад МУР, формування програми управління ризиками суб'єкта господарювання в умовах конкурентного середовища	13	Ауд.	2	Лекція	Тема 7. Методи управління ризиками на підприємстві (продовження)	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту)	0,5
			2	Практичне заняття	Завдання 10. Вплив факторів ризику щодо впровадження проекту (продовження)	Активна робота на практичному занятті	0,5
		СРС	7	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 10	Контроль самостійної роботи не передбачено	0
	14	Ауд.	2	Лекція	Тема 7. Методи управління ризиками на підприємстві (продовження)	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту)	0,5
			2	Практичне заняття	Завдання 11. Обґрунтування щодо отримання іноземного інвестиційного кредиту	Активна робота на практичному занятті. Перевірка виконання завдання	0,5
		СРС	7	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 11 і до захисту практичних завдань блоку 2	Контроль самостійної роботи не передбачено	0

Продовження табл. 10.1

1	2	3	4	5	6	
	15	Ауд.	2	Лекція Тема 7. Методи управління ризиками на підприємстві (продовження). Тема 8. Програма управління ризиками підприємства (початок)	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту)	0,5
			2	Практичне заняття Завдання 12. Визначення впливу ризиків під час реалізації бізнес-плану надання нової медичної послуги (початок)	Активна робота на практичному занятті та захист завдань блоку 2	0,5 6
		СРС	7	Підготовка до занять Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 12 і до захисту практичних завдань блоку 2	Контроль самостійної роботи не передбачено	0
Здатність до виконання заходів щодо методів управління ризиками (МУР) на основі переосмислення теоретично-методичних засад МУР, формування програми управління ризиками суб'єкта господарювання в умовах конкурентного середовища	16	Ауд.	2	Лекція Тема 8. Програма управління ризиками підприємства (продовження)	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту). Тестове опитування за результатами самостійної роботи	0,5 5
			2	Практичне заняття Завдання 12. Визначення впливу ризиків під час реалізації бізнес-плану надання нової медичної послуги (продовження)	Активна робота на практичному занятті. Поточна контрольна робота	0,5 8
		СРС	7	Підготовка до занять Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 12. Підготовка до тестового опитування за результатами самостійної роботи і модульної контрольної роботи	Контроль самостійної роботи не передбачено	0
	17	Ауд.	2	Лекція Тема 8. Програма управління ризиками підприємства (продовження)	Робота на лекції, ведення нотаток (конспекту). Підсумкова контрольна робота	0,5 35
			2	Практичне заняття Завдання 12. Визначення впливу ризиків під час реалізації бізнес-плану надання нової медичної послуги (продовження)	Активна робота на практичному занятті. Захист есе	0,5 10
		СРС	7	Підготовка до занять Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання домашніх завдань для самостійної підготовки та практичного завдання 12. Підготовка до підсумкової контрольної роботи і захисту есе	Контроль самостійної роботи не передбачено	0

Закінчення табл. 10.1

1	2	3	4	5	6		
СЕСІЯ	18 – 20	Ауд.	0	Передекза- менаційна консультація	Вирішення практичних завдань на різні теми, що входять до підсумкового контролю	Підсумковий контроль	0
			0	Залік	Виконання підсумкової контрольної роботи		
		СРС	0	Підготовка до заліку	Повторення матеріалів змістових модулів		
Усього годин		180	Загальна максимальна кількість балів із дисципліни			100	
із них							
<i>аудиторні</i>		68	38 %	<i>поточний контроль</i>		100	
<i>самостійна робота</i>		112	62 %	<i>підсумковий контроль</i>		0	

Максимальну кількість балів, яку може накопичити студент протягом тижня за формами та методами навчання, наведено в табл. 10.2.

Таблиця 10.2

Розподіл балів за тижнями

Теми змістового модуля			Лекції	Практичні заняття	Завдання за темами	Тестове опитування	Перевірка есе	Модульні контрольні роботи	Підсумкова контрольна робота	Усього
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи ризик-менеджменту	Тема 1	1 тиждень	0,5	0,5	–	–	–	–	–	1,0
	Тема 2	2 тиждень	0,5	0,5	–	–	–	–	–	1,0
	Тема 3	3 тиждень	0,5	0,5	–	–	–	–	–	1,0
		4 тиждень	0,5	0,5	–	–	–	–	–	1,0
		5 тиждень	0,5	0,5	–	–	–	–	–	1,0
	Тема 4	6 тиждень	0,5	0,5	–	–	–	–	–	1,0
		7 тиждень	0,5	0,5	–	–	–	–	–	1,0

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 2. Ризик менеджмент підприємства	Тема 5	8 тиждень	0,5	0,5	6	5	–	–	–	12,0
		9 тиждень	0,5	0,5	–	–	–	–	–	1,0
	Тема 6	10 тиждень	0,5	0,5	–	–	–	8	–	9,0
		11 тиждень	0,5	0,5	–	–	–	–	–	1,0
	Тема 7	12 тиждень	0,5	0,5	–	–	–	–	–	1,0
		13 тиждень	0,5	0,5	–	–	–	–	–	1,0
		14 тиждень	0,5	0,5	–	–	–	–	–	1,0
	Тема 8	15 тиждень	0,5	0,5	6	–	–	–	–	7,0
		16 тиждень	0,5	0,5	–	5	–	8	–	14,0
		17 тиждень	0,5	0,5	–	–	10	–	35	46,0
	Залік	18 – 20 тижні	–	–	–	–	–	–	–	–
Усього			8,5	8,5	12	10	10	16	35	100

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни визначається відповідно до Тимчасового положення "Про порядок оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою" ХНЕУ ім. С. Кузнеця (табл. 10.3). Оцінки за цією шкалою заносяться до відомостей обліку успішності, індивідуального навчального плану студента та іншої академічної документації.

Таблиця 10.3

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
74 – 81	C		
64 – 73	D	задовільно	
60 – 63	E		
35 – 59	FX	незадовільно	не зараховано
1 – 34	F		

11. Рекомендована література

11.1. Основна

1. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – Київ : КНЕУ, 2004. – 480 с.
2. Гранатуров В. М. Ризики підприємницької діяльності: проблеми аналізу / В. М. Гранатуров, О. Б. Шевчук. – Київ : Зв'язок, 2000. – 150 с.
3. Клименко С. М. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків : навч. посіб. / С. М. Клименко, О. С. Дуброва. – Київ : КНЕУ, 2015. – 252 с.
4. Концептуальні засади управління підприємством як економічною системою : монографія / В. О. Коюда, Т. І. Лепейко, С. К. Потьомкін та ін. ; за заг. ред. В. О. Коюди. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2007. – 416 с.
5. Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків : навч. посіб. / Т. С. Клебанова, О. В. Мілов, С. В. Мілевський та ін. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2010. – 262 с.
6. Пономаренко В. С. Прийняття управлінських рішень на підприємстві: процесний підхід : наукове видання / В. С. Пономаренко. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2005. – 238 с.

11.2. Додаткова

7. Андрійчук В. Г. Менеджмент прийняття рішень і ризик : навч. посіб. / В. Г. Андрійчук, Л. Бауер. – Київ : КНЕУ, 1998. – 304 с.
8. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни / А. П. Альгин. – Москва : Мысль, 1989. – 187 с.
9. Бабаскин С. Я. Инновационный проект: методы отбора и инструменты анализа рисков : учеб. пособ. / С. Я. Бабаскин. – Москва : Изд-во "Дело" АНХ, 2009. – 240 с.
10. Баранчеев В. П. Управление инновационными проектами (стратегии прорыва хайтек-продуктов) : научно-практическое пособие / В. П. Баранчеев. – Москва : ООО Фирма "Благовест-В", 2007. – 192 с.
11. Балдин К. В. Управление рисками в предпринимательстве / К. В. Балдин, С. Н. Воробьев. – Москва : Издательско-торговая корпорация "Дашков и Ко", 2005. – 770 с.
12. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учебный курс / И. А. Бланк. – Киев : Эльга ; Ника-Центр, 2005. – 653 с.

13. Брігхем Є. Основи фінансового менеджменту : підручник / Є. Брігхем ; пер. з англ. – Київ : Молодь, 1997. – 1000 с.
14. Внукова Н. М. Управління ризиком лізингових операцій : науково-методичні рекомендації / Н. М. Внукова. – Харків : ХНЕУ, 1997. – 48 с.
15. Внукова Н. М. Економічна оцінка ризику діяльності підприємств : проблеми теорії та практики / Н. М. Внукова. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2006. – 180 с.
16. Грачева М. В. Анализ проектных рисков : учеб. пособ. для вузов / М. В. Грачева. – Москва : ЗАО "Финстатинформ", 1999. – 216 с.
17. Гриньова В. М. Тлумачний словник економічних термінів / В. М. Гриньова, В. О. Коюда. – Харків : Гриф, 2001. – 184 с.
18. Давыдов С. Б. Об оценке инвестиционного риска / С. Б. Давыдов // Риски в рыночной экономике: тематическое досье. – 1995. – № 5. – С. 56–74.
19. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи : [навч. посіб.] / С. М. Ілляшенко. – Суми : ВТД "Університетська книга", 2003. – 278 с.
20. Інвестиційний менеджмент / В. М. Гриньова, В. О. Коюда, Т. І. Лепейко, О. П. Коюда та ін. – 2-ге вид., допрац. і доп. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2005. – 664 с.
21. Клебанова Т.С. Теория экономического риска / Т. С. Клебанова, Е. В. Раевнева. – Харьков : ИД "ИНЖЭК", 2003. – 152 с.
22. Коюда В. О. Система управління економічними ризиками на підприємстві / В. О. Коюда // Економіка розвитку. – 2006. – № 2 (38). – С. 67–71.
23. Куликова Е. Е. Управление рисками. Инновационный аспект / Е. Е. Куликова. – Москва : Изд-во "Бератор Пабблишинг", 2008. – 204 с.
24. Лапуста М. Г. Риски в предпринимательской деятельности / М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова. – Москва : Инфра-М, 1998. – 223 с.
25. Лепейко Т. І. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / Т. І. Лепейко, В. О. Коюда, С. В. Лукашов. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2005. – 440 с.
26. Мамаева Л. Н. Управление рисками : учеб. пособ. / Л. Н. Мамаева. – Москва : Издательско-торговая корпорация "Дашков и Ко", 2009. – 256 с.
27. Моделирование рискованных ситуаций в экономике и бизнесе : учеб. пособ. / А. М. Диброва, Б. А. Лагоша, Е. Ю. Хрусталев, Т. П. Барановская ; под ред. Б. А. Лагоши. – Москва : Финансы и статистика, 2001. – 224 с.

28. Мороз О. В. Оптимальне управління економічними системами в умовах невизначеності та ризику / О. В. Мороз. – Вінниця : Універсум-Вінниця, 2003. – 177 с.
29. Олексюк О. С. Моделювання прийняття ризикованих фінансових рішень : монографія / О. С. Олексюк. – Київ : Вища школа, 1998. – 330 с.
30. Первозванский А. А. Финансовый рынок – расчет и риск / А. А. Первозванский. – Москва : Инфра-М, 1994. – 148 с.
31. Рогов М. А. Риск-менеджмент / М. А. Рогов. – Москва : Финансы и статистика, 2001. – 119 с.
32. Управление рисками (рискология) / В. П. Буянов, К. А. Кирсанов, Л. А. Михайлов. – Москва : Экзамен, 2003. – 382 с.
33. Управление рисками в рыночной экономике / В. Н. Вяткин, В. А. Гамаза, Ю. Ю. Екатеринославский, Дж. Дж. Хэмптон. – Москва : ЗАО "Издательство "Экономика", 2002. – 196 с.
34. Тридід О. М. Управління ризиками в логістиці : конспект лекцій / О. М. Тридід, І. П. Голофаєва. – Харків : ХНЕУ, 2006. – 92 с.
35. Фабоцци Ф. Управление инвестициями / Ф. Фабоцци ; пер. с англ. – Москва : ИНФРА-М, 2000. – 932 с.
36. Фомичев А. Н. Риск-менеджмент : учеб. пособ. / А. Н. Фомичев. – Москва : Дашков и Ко, 2004. – 292 с.
37. Хохлов Н. В. Управление риском : учеб. пособ. / Н. В. Хохлов. – Москва : Юнити, 1999. – 239 с.
38. Чернова Г. В. Управление рисками : учеб. пособ. / Г. В. Чернова, А. А. Кудрявцев. – Москва : ТК Велби ; изд-во "Проспект", 2006. – 160 с.

Додатки

Додаток А

Таблиця А.1

Структура складових професійних компетентностей з навчальної дисципліни "Ризик-менеджмент" за Національною рамкою кваліфікацій України

47

Складові компетентності, яка формується в рамках теми	Пререквізити	Знання	Вміння	Комунікації	Автономність і відповідальність
1	2	3	4	5	6
Тема 1. Економічна сутність та характеристика ризиків					
Визначати способи формалізації й реалізації господарських рішень	Сутність поняття господарських рішень та їх класифікація. Основні вимоги до господарських рішень та принципи оцінювання їх ефективності	Знання характеристик господарських рішень, основних форм їх вираження та реалізації; параметрів та умов забезпечення якості й ефективності господарських рішень	Ідентифікувати ключові проблеми на підприємстві	Ефективно формувати комунікаційну стратегію щодо розроблення та реалізації господарських рішень	Відповідальність за точну ідентифікацію ключових проблем на підприємстві; розроблення та реалізацію господарських рішень
Тема 2. Класифікація ризиків за структурною характеристикою					
Визначати технологію розроблення та реалізації господарських рішень	Основні етапи та стадії прийняття рішень. Характер та умови прийняття рішень	Знання технології прийняття господарських рішень, змісту основних моделей та засобів прийняття рішень	Проводити декомпозицію економічної проблеми. Формувати пріоритети цілей та критеріїв прийняття рішення. Застосовувати метод Саати з метою вибору найбільш ефективного господарського рішення	Презентувати результати визначення найбільш ефективного господарського рішення	Відповідальність за точність і коректність прийнятого рішення та строки його реалізації

1	2	3	4	5	6
Тема 3. Показники ризику та методи його оцінювання					
Здійснювати обґрунтований вибір економіко-математичних методів та моделей для формування ефективних господарських рішень	Характеристика формалізованих та неформалізованих методів прийняття господарських рішень	Знання методичних основ розроблення та прийняття господарських рішень	Здійснювати вибір методичного інструментарію для вирішення конкретної економічної проблеми. Розробляти економіко-математичні моделі для розв'язання конкретної економічної проблеми	Презентувати результати побудови економіко-математичних моделей	Самостійно приймати ефективні управлінські рішення та відповідати за коректність і адекватність розроблених моделей
Тема 4. Управління ризиками діяльності підприємства					
Формувати напрями підвищення ефективності господарських рішень	Сутність обґрунтування господарських рішень. Фактори, що впливають на вибір методу обґрунтування господарських рішень	Знання критеріїв оцінювання та принципів обґрунтування господарських рішень	Здійснювати обґрунтування господарських рішень з використанням економіко-математичних методів	Ефективно формувати комунікаційну стратегію	Приймати ефективні управлінські рішення та відповідати за надійність і точність результатів
Тема 5. Система управління ризиками підприємства					
Прогнозувати господарські рішення з урахуванням впливу факторів зовнішнього середовища	Визначення поняття "прогнозування" та його основних принципів	Знання основних етапів прогнозування; методів прогнозування та аналізу господарських рішень	Будувати прогностичні моделі результатів діяльності підприємства з урахуванням впливу зовнішнього середовища	Презентувати результати побудови прогностичних моделей	Самостійно приймати ефективні управлінські рішення щодо сценаріїв розвитку підприємства. Відповідати за коректність та адекватність розроблених моделей
Тема 6. Ідентифікація та аналіз ризиків підприємства					
Проводити аналіз впливу невизначеності на якість прийняття господарських рішень	Поняття невизначеності. Причини виникнення та види невизначеності	Знання формалізованих підходів до опису природи невизначеності	Визначати та формалізувати природу невизначеності. Визначати взаємозв'язок невизначеності та ризику. Здійснювати вибір математичного методу формалізації невизначеності	Презентувати результати формалізації невизначеності. Здатність до групової взаємодії в процесі з'ясування причин виникнення невизначеності	Приймати рішення в умовах невизначеності та відповідати за точність і коректність результатів

1	2	3	4	5	6
Тема 7. Методи управління ризиками на підприємстві					
Визначати оптимальні господарські рішення в умовах невизначеності	Сутність та значущість критеріїв оптимальності в процесі прийняття господарських рішень в умовах невизначеності	Знання методичних основ розрахунку критеріїв оптимальності прийняття рішень	Обґрунтовувати господарські рішення в умовах невизначеності з використанням критеріїв Лапласа, Вальда, Севіджа, Гурвіца, оптимізму, песимізму	Презентувати результати побудови критеріїв оптимальності	Приймати ефективні управлінські рішення щодо розроблення сценаріїв розвитку підприємства в умовах невизначеності
Тема 8. Програма управління ризиками підприємства					
Визначати схильність суб'єкта, що приймає рішення (СПР) до ризику з використанням теорії корисності	Визначення понять "корисність" та "лотерея". Види функцій корисності. Детермінований еквівалент корисності	Знання основних властивостей, термінів та аксіом функції корисності; основних етапів побудови функції корисності; типових варіантів поведінки СПР	Оцінювати премію за ризик. Визначати вид та параметри функції корисності. Розраховувати очікуваний виграш, детермінований еквівалент та премію за ризик	Презентувати результати побудови функції корисності	Приймати рішення щодо схильності СПР до ризику. Відповідальність за точність і коректність результатів

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 180 годин (5 кредитів ЄКТС). Форма підсумкового контролю – залік.

Приклад підсумкової контрольної роботи

Завдання 1

Визначити внутрішню ставку рентабельності (IRR) запропонованого проекту графічним методом за такими показниками: чистий приведений ефект складає 2,2 млн грн за ставки дисконтування 1,3 (130 %). Під час збільшення внутрішньої ставки рентабельності до 4,5 (450 %), проект стає збитковим ($NPV = -5,5$ млн грн).

Завдання 2

Є такий розподіл ймовірностей майбутніх доходів за акціями компанії "Light International" (норма доходу, %): 0,1; 0,2; 0,4; 0,3; 0,4; 0,2; 0,5. Оцініть ризик вкладення коштів в акції компанії "Light International".

Завдання 3

Компанія "ALMERA" займається виробництвом і реалізацією парасольок. Генеральний директор має вирішити, скільки товару необхідно виробляти протягом року. Попит на парасольки залежить від сезону і буде становити 3 000, 4 000, 5 000, 6 000 шт. з імовірністю, відповідно, 0,2; 0,1; 0,4; 0,3. Витрати на виробництво однієї парасольки складають 18 дол. США. Ціна реалізації – 45 дол. США. Якщо парасолька не буде реалізована у поточному році, то на наступний рік її ціна зі знижкою буде становити 38 дол. США. Скільки парасольок слід виробляти протягом року?

Завдання 4

На підставі вихідних даних, які наведені в табл. Б.1, необхідно визначити чутливість проекту підприємства з виробництва ліхтарів за чотирма варіантами.

Таблиця Б.1

Варіанти проекту, який передбачається впровадити

Показники	Варіанти згідно з проектом			
	1	2	3	4
Фактичний обсяг виробництва, шт.	3 000	5 000	3 500	4 000
Ціна продажу, грн/шт.	120	118	110	123
Змінні витрати на одиницю продукції, грн/шт.	72	75	74	78
Постійні витрати на весь обсяг продукції, грн	117 200	116 500	117 000	116 800

Завдання 5

Фірма планує побудувати середнє чи мале підприємство з виробництва продукції, яка користується попитом. Рішення про будівництво визначається майбутнім попитом на продукцію, яку передбачається випускати. Будівництво середнього підприємства економічно виправдано за високого попиту, але можна побудувати мале підприємство і через 2 роки його розширити. Фірма розглядає це завдання на десятирічний період. Аналіз ринкової ситуації, проведений службою маркетингу, свідчить, що ймовірність високого і низького рівнів попиту складають 0,65 і 0,35, відповідно. Будівництво середнього підприємства обійдеться фірмі в 7,5 млн грн, малого – 1,8 млн грн.

Очікувані щорічні доходи для кожної з можливих альтернатив:

середнє підприємство за високого попиту – 1,4 млн грн, низького – 0,38 млн грн;

мале підприємство за високого попиту – 0,27 млн грн, низького – 0,25 млн грн;

розширене підприємство за високого попиту – 1,6 млн грн, низького – 0,24 млн грн;

мале підприємство без розширення за високого попиту протягом перших двох років і подальшого низького попиту приносить 0,2 млн грн.

Визначити оптимальну стратегію фірми в будівництві підприємства з випуску продукції.

Критерії оцінювання підсумкових контрольних робіт

До складу підсумкової контрольної роботи входять п'ять практичних завдань: два стереотипних, два діагностичних та евристичне. Кожне з завдань оцінюється за 100-бальною шкалою відповідно до критеріїв оцінювання, наведених в табл. В.1.

Таблиця В.1

Критерії оцінювання завдань

Відсоток виконання завдання	Метод вирішення завдання	Обґрунтування, висновки	Помилки
100 (відмінно)	Оптимальний, оригінальний алгоритм	Повне обґрунтування. Аргументовані висновки	Немає помилок
		В цілому обґрунтування правильне. Висновки правильні, аргументація недостатня	Незначні неточності
80 (добре)	Стандартний, достатньо ефективний алгоритм	Обґрунтування правильне. Висновки неповні	Незначна помилка, яка не впливає на результат
		Обґрунтування правильне. Висновки неповні	Незначні помилки, які не впливають на результат
60 (задовільно)	Неефективний алгоритм, що ускладнює рішення	Обґрунтування містить помилки. Висновки фрагментарні	Суттєві помилки, які впливають на результат
			Допущена помилка, яка суттєво змінює результат
			Значна кількість помилок
40 (незадовільно)	Хаотичний набір дій	Обґрунтування та висновки відсутні	Велика кількість суттєвих помилок
			Завдання не вирішене, деякі фрагменти правильні
			Завдання не вирішене

Примітка. Якщо важко розібрати написане, є помилки у термінології, граматиці, стилі викладання, наявна недбалість в оформленні роботи, оцінка може бути знижена.

Підсумкова оцінка за контрольну роботу визначається шляхом сумування оцінок, отриманих за кожне завдання, помножених на коефіцієнт його питомої ваги, і може становити від 1 до 35 балів. Питома вага кожного завдання наведена в табл. В.2.

Таблиця В.2

**Питома вага завдань для розрахунку підсумкової оцінки
за контрольну роботу**

Завдання	Питома вага
Стереотипне завдання 1	10 %
Стереотипне завдання 2	10 %
Діагностичне завдання 3	20 %
Діагностичне завдання 4	20 %
Евристичне завдання 5	40 %
Разом	100 %

Зміст

Вступ.....	3
1. Опис навчальної дисципліни	4
2. Мета та завдання навчальної дисципліни	4
3. Програма навчальної дисципліни	8
4. Структура навчальної дисципліни.....	16
5. Теми практичних занять	17
5.1. Приклади типових практичних завдань за темами.....	19
6. Самостійна робота.....	22
6.1. Контрольні запитання для самодіагностики	25
7. Індивідуальне науково-дослідне завдання.....	28
8. Методи навчання	29
9. Методи контролю	33
10. Розподіл балів, які отримують студенти	36
11. Рекомендована література.....	44
11.1. Основна	44
11.2. Додаткова	44
Додатки.....	47

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ

**Робоча програма
для студентів спеціальності
073 "Менеджмент"
першого (бакалаврського) рівня**

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладачі: **Коюда Віра Олексіївна**
Костіна Ольга Миколаївна

Відповідальний за видання *В. О. Коюда*

Редактор *О. Г. Лященко*

Коректор *В. Ю. Степаненко*

План 2017 р. Поз. № 61 ЕВ. Обсяг 55 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*